

Гуменюк Іван Борисович

Аспірант кафедри політичних наук

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

<https://orcid.org/0009-0001-3903-3438>

e-mail: ivangumeniuk@gmail.com

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА КРИЗА У ФОКУСІ СУЧАСНОЇ ЗАХІДНОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ

Резюме

У статті здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз кризових соціально-політичних процесів у контексті їх осмислення в сучасній європейській політології. Зокрема, обґрунтовано, що сучасна суспільно-політична криза має багатовимірний характер і проявляється не лише через економічні чи безпекові потрясіння, а й через системну невідповідність між очікуваннями громадян та інституційною спроможністю держави й наднаціональних структур. Виявлено, що в європейській політології криза дедалі частіше розглядається не як винятковий стан занепаду, а як індикатор структурної перебудови та адаптації політичних систем до нових умов. Особливу увагу приділено взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників кризогенності, включно з війною, цифровою трансформацією, інформаційною поляризацією. Доведено, що криза може бути одночасно фактором дестабілізації та каталізатором інституційного оновлення.

Підсумовано, що для України кризові процеси мають не лише деструктивний, а й мобілізаційний потенціал, сприяючи консолідації політичної нації та переосмисленню моделі державності. Для Європи сучасні кризи означають необхідність переоцінки механізмів демократичного врядування, балансу між національним суверенітетом і наднаціональною координацією, а також посилення стратегічної автономії. Запропоноване інтегроване визначення суспільно-політичної кризи дозволяє відійти від спрощених інтерпретацій і розглядати кризовість як фазу динамічної трансформації політичних систем. Результати дослідження можуть бути

використані у подальших теоретичних розвідках і прикладних дослідженнях процесів демократичної стійкості та інституційної адаптації.

Ключові слова: суспільно-політична криза; легітимність; демократична трансформація; інституційна спроможність; політична стабільність ЄС; європейська інтеграція; безпекові виклики; сучасна політологія.

Вступ

Актуальність дослідження кризових соціально-політичних процесів зумовлена тим, що впродовж останніх двох десятиліть Європа функціонує в режимі напашарування/накладання криз (*polycrisis*), де фінансові, міграційні, епідеміологічні, безпекові та інші виклики не лише послідовно змінюють один одного, а й структурно взаємодіють. Після глобальної фінансової рецесії, пандемії COVID-19 та в умовах повномасштабної війни Росії проти України, криза перестає бути екстраординарним станом і набуває статусу системної характеристики політичного порядку денного. Це вимагає перегляду класичних дефініцій, а також аналітичних інструментів політичної науки.

У сучасній європейській політології поняття кризи дедалі частіше пов'язується не лише з інституційною нестабільністю, а й з трансформацією моделей легітимації влади, що особливо помітно, наприклад, у дискусіях про «постдемократію» чи «відкладену кризу демократичного капіталізму». Відтак актуальність теми визначається необхідністю систематизувати теоретико-методологічні підходи до аналізу криз як довготривалих процесів, що змінюють саму архітектуру демократії.

Особливого значення дослідження набуває в контексті трансформації Європейського Союзу, де кризи є чинником як поглиблення інтеграції, так і її фрагментації. Дискусії про дефіцит демократичної легітимності, багаторівнєве врядування та зростання популізму засвідчують потребу в комплексному теоретичному переосмисленні кризових процесів як багатовимірного феномену, що поєднує інституційні, соціальні, дискурсивні виміри.

Для України, яка переживає повномасштабну війну та водночас інтегрується в європейський політичний простір, аналіз кризових соціально-політичних процесів має не лише теоретичне, а й практичне значення. Досвід європейської політології щодо концептів стійкості, сек'юритизації, демократичної адаптації може слугувати методологічною основою для осмислення українських трансформацій у ширшому європейському контексті.

У сучасній європейській політичній науці концепт кризи дедалі частіше розглядається не як винятковий стан, а як перманентна характеристика політичного розвитку. Після фінансової кризи 2008 року, міграційної

кризи 2015 року, пандемії 2019 року та з розгортанням повномасштабної війни Росії проти України у 2022 році криза постає серед центральних аналітичних категорій, через яку інтерпретується функціонування демократій, трансформація держави добробуту, динаміка європейської інтеграції та міжнародної безпеки. У цьому контексті криза трактується багатьма науковцями як структурна умова політичної модерності, що підтверджується, наприклад, роботами Коліна Крауча та Вольфганга Штрека.

Відомий британський соціолог і політолог К. Крауч вже тривалий час поєднує у своїй кар'єрі академічні дослідження з участю у політичних дебатах щодо соціальної держави та неолібералізму [1]. Автор теорії постдемократії запроваджує таке поняття ще у 2000-х рр., досліджуючи кризу через сьогодні вже типові питання: як демократичні інститути формально зберігаються, але поступово втрачають реальний зміст? Відповідь він вбачає у впливі економічних еліт. К. Крауч описує таке кризове суспільство, у якому демократичні форми (вибори, свобода преси) є, але реальна політична влада дедалі більше концентрується у руках корпоративних і фінансових еліт. Громадяни формально беруть участь у виборах, проте ефективний вплив на ухвалення рішень втрачається. Ідея набула популярності і після фінансової кризи 2008 р., і зі зростання популізму у 2010-х рр. Інтелектуальний вплив вченого суттєво переозначив європейську соціал-демократичну думку, зокрема окреслив полеміку про реформування капіталізму та роль держави у регулюванні ринку. Теорія постдемократії активно використовується у політичних концепціях, журналістиці, у критичному аналізі сучасних виборчих та інших процесів західних демократій і їх кризових проявів. Часто цей термін використовують, коли за фасадом сильних інституцій у багатьох навіть розвинених суспільствах проглядається «спустошення» демократії, коли її знакові події перетворюються на «порожні» ритуали, оскільки влада дедалі більше переходить до кіл заможних бізнес-еліт і дедалі ізольованішого політичного класу.

Німецький економічний соціолог В. Штрек [2] аналізує занепад епохи неоліберальної глобалізації, запізнілу кризу демократичного капіталізму, тобто складний для західного світу сучасний період, коли обіцяний глобальний порядок денний не справдився, а суспільства знову вимушені шукати захист у відновленні національних держав як єдиному доступному інституційному осердді, спроможному нав'язувати соціальні зобов'язання капіталізму та підтримувати демократичну політику. Цей вчений теж використовує метафори для пояснення сучасних кризових процесів, зокрема він уже багато років пише про феномен «відкладеного/викупленого часу», коли розглядає боргову та фінансову кризи як симптоми глибшого розладу післявоєнного капіталізму: уряди від 1970-х рр. «купували час» для

капіталізму через інфляцію, борги та зрештою через державні заощадження, що підірвало соціальний компроміс і легітимність демократії.

Прикметно, що у наш час свої позиції частково переглядають навіть послідовні апологети європейської інтеграції як, наприклад, відома політологиня, професорка міжнародних відносин Вів'єн А. Шмідт [3]. Її багаторічні наукові дослідження зосереджені на європейській політичній економії, інституціях, демократії в ЄС, політичній теорії, зокрема на важливості ідей та дискурсу в політичному аналізі, багато разів отримували почесні відзнаки. Книга «Демократія в Європі» (2006 р.) названа Європейським парламентом у 2015 році однією зі «100 книг про Європу, які варто пам'ятати». Водночас остання книга професорки має промовисту назву «Криза легітимності в Європі: управління за правилами та управління за числами в єврозоні» [4], а на часі триває робота дослідниці над новою працею, що буде зосереджена на «риториці невдоволення через трансатлантичне дослідження популістського бунту проти глобалізації та європеїзації». Авторка концепції дискурсивного інституціоналізму підкреслює роль ідей і дискурсів в зміні політичних інституцій. Її підхід розширює класичні течії інституціоналізму (історичний, раціональний, соціологічний), додає розумінню кризи вимірів комунікації, аргументації, легітимації політичних дій. Цей підхід застосовується для аналізу реформ у ЄС та політики держав-членів.

У цьому ж ключі працюють і політологи, які вивчають небезпечні наслідки використання кризового дискурсу. Європейська порівняльна політологія, наприклад, нерідко інтерпретує кризу як каталізатор популізму. Роботи нідерландського дослідника Каса Мудде [5] та німецького політичного теоретика Ян-Вернера Мюллера [6] демонструють, що популістські рухи використовують кризу як ресурс політичної мобілізації, апелюючи до дихотомії «народ — еліта».

Отже, кризові соціально-політичні процеси в сучасній європейській політології постають як багатовимірний феномен, що поєднує зміни у формах демократичної легітимації, структурні трансформації ідеологій і капіталізму, виклики безпеки, дискурсивні практики. Такий підхід дозволяє перейти від розуміння кризи як девіації до її інтерпретації як нормального стану політичного розвитку цифрової пізньої модерності, що однак досі мало вивчається та варто розвивати через аналіз різних академічних текстів і їх узагальнення в умовах сучасних світових та власне європейських викликів.

Мета статті — визначити теоретико-методологічні підходи до інтерпретації кризових суспільно-політичних процесів у сучасній європейській політології та з'ясувати їх аналітичний потенціал для пояснення трансформацій демократії, державності, публічної політики, міжнародної безпеки.

Методи дослідження

Зважаючи на оглядовий характер статті, то у ній переважно теоретичні та міждисциплінарні. Ми досліджуємо сучасні західні напрацювання політологів, соціологів, економістів і політичних філософів про суспільно-політичні кризи та інтерпретуємо їх в умовах актуальних загроз і викликів євроінтеграційного проєкту. Відтак політико-філософська методологія, принципи об'єктивності, системності, історизму, плюралізму переважають у цій роботі. Операціоналізація понять сучасної європейської політології, їх переосмислення для українських реалій дозволяють виявити потенціал та обмеження таких категорій як «критичні моменти історії», «дефіцити демократії», «популістичний стиль політики», «керована нестабільність», «спустошення демократії», «полікриза», «негативна / позитивна інтеграція» та інші. Дихотомія між «легітимністю вхідних даних» та «легітимністю вихідних даних», загалом дефіцити подвійної легітимності у контексті інституційного розвитку ЄС актуалізують перегляд інституційного підходу в сучасних реаліях. Системний науковий пошук і порівняльна аналітика дозволяють запропонувати об'єктивно зважене визначення суспільно-політичних криз сучасності поза популярними та резонансними дискурсами довкола цієї теми.

Результати дослідження

Попередній аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє нам сформулювати питання, які ще мало вивчаються, тобто окреслити гіпотезу для нового дослідження: кризові соціально-політичні процеси в сучасній Європі не є лише фазою дестабілізації, а є структурним механізмом трансформації політичних режимів, моделей врядування та практик демократичної легітимації в умовах багаторівневого управління та постнаціональної інтеграції.

Методологічно сучасні дослідження криз спираються на поєднання неоінституціоналізму, дискурсивного інституціоналізму, політико-історичного аналізу. Такий синтез дозволяє аналізувати кризу як процес взаємодії структурних обмежень, політичних акторів і смислових інтерпретацій. Особливу роль у цьому відіграє теорія поворотних моментів / «critical junctures», тобто подій, які змінюють хід еволюції певної сутності: від окремих політичних організацій до глобального суспільства. Поєднання досліджень наративів і контрфактів в історичному інституціоналізмі дає змогу пояснити, як кризові моменти відкривають вікна можливостей для інституційних змін [7] навіть в умовах затяжних стагнацій.

Втім теорія критичних моментів за майже 20 років серйозно змінилася, зокрема під впливом трансформації Є. С. Це виразно простежуємо на прикладі праць західного вченого Р. Келемена, який наразі обґрунтовує певні виправдання, коли пише про кризи й «дефіцити демократії» в

Європі. Політолог закликає оцінювати демократичні якості ЄС з позицій «компромісів, суперечностей і дилем», з якими стикаються політики, намагаючись побудувати демократичну спільноту. Серед таких ключових дилем європейської демократії він називає: легітимне представництво за відсутності спільної ідентичності, реальний потенціал для участі громадян в умовах деліберативної демократії в ЄС, суперечності між ринковою логікою та демократією, виклики підтримки демократії в міру зміни територіального масштабу, що потребують колективних дій тощо. При цьому метод автора незмінний: розуміти проєкт ЄС у ширшій історії порівняльного політичного розвитку, через порівняння з розвитком і функціонуванням демократичних політичних систем. «Дебати щодо демократичних дилем політики Європейського Союзу давно страждають від браку порівняльної та історичної перспективи. ЄС часто оцінюють за своєрідним ідеалом демократії та визнають його недосконалим. Але ЄС можна було б оцінити набагато співчутливіше, якби його порівняли з недосконалими демократичними федераціями реального світу», — закликає вчений [8]. Отже, особливості сучасних суспільно-політичних процесів та їх кризових проявів досить умовні, коли їх осмислювати позаісторично та позачасово, без врахування того, скільки років реально потрібно політичним системам для розвитку та трансформацій.

Дійсно, дуже важливим є погляд на суспільно-політичну кризу в історико-політичному ключі, з ретроспективного погляду та з позицій ідеологічної критики. Зокрема у книзі «Чим є популізм?» Я.-В. Мюллер трактує популізм як характерну для конкретного історичного періоду відмову від плюралізму: популісти, за його словами, претендують на монополію представництва «справжнього народу». Він попереджає, що така претензія, реалізована у владі, вже мала місце в минулому, і цей шлях приводить до авторитаризму та виключення інакодумців із політичного процесу, а відтак це — початок глобальної кризи (Müller, 2016). Я.-В. Мюллер досі активно коментує виклики демократії (від пандемічних обмежень до зростання неліберальних рухів) і, попри те, розробляє способи зміцнення демократичних інститутів в умовах актуальних кризових процесів у Європі.

Виразно доповнює цей дискурс теоретичний доробок К. Мудде, який наголошує, що популізм не є суто правим або лівим явищем, а радше «стилем політики», який може проявлятися в різних ідеологічних контекстах. Це сучасне академічне розуміння поняття «популізм» як ідеології, що протиставляє «чистий народ» і «корумповану еліту». Такі концепції широко цитуються і в наукових, і в журналістських дискусіях про підйом популістських рухів у Європі та США. А. Серед іншого вони додають аргументації на користь того, що кризи у суспільно-політичному житті є

одночасно результатом і першопричиною нових історичних змін та ідеологічних трансформацій.

Складна сутність сучасних суспільно-політичних криз яскраво демонструється не лише на прикладі популізму, але й феномену євроскептицизму, що може також розглядатися як один із характерних ідеологічних проявів кризи Є. С. Однак і це явище неоднорідне. В сучасних академічних джерелах слушно зауважують, що такий феномен «складається з кількох типологічно різних форм», зокрема на прикладі країн Вишеградської групи видно, що тамтешні суспільства намагаються «переозначити ідентичність і межі влади ЄС», але не відмовляються від євроінтеграційного проекту цілковито: для Польщі властивий «реформістський інституційний євроскептицизм», для Угорщини — «ідеологічний ревізіонізм», для Чехії — утилітарна критика ЄС та прагматичний функціоналізм, для Словаччини — «опортуністичний євроскептицизм», залежність від політичної кон'юнктури [9, с. 290]. Політична компаративістика у цьому випадку є важливим інструментом розуміння сучасних кризових процесів і їх окремих проявів: євроскептицизм у такому порівняльному аналізі осмислюється вже не лише як характерна тенденція сучасності, а як неоднорідний феномен, що відрізняється в настроях і інтерпретаціях різних соціальних груп і країн, тож лише ситуативно може консолідувати прихильників.

Водночас поряд із такими крос-культурними пошуками коренів кризи, сучасній європейській політичній думці не властивий і відхід від інституціоналізму, навпаки — інституціоналізм переосмислюється через соціальні настрої та індивідуальні мотиви, та відтак дає нові перспективи для розуміння кризових процесів і явищ. У межах європейської інтеграції криза досить часто інтерпретується як механізм поглиблення або фрагментації наднаціонального управління. У цьому зв'язку з'являються промовисті концепти: «негативна» та «позитивна інтеграція», «захоплення держави», «взаємозалежний федералізм». Багатьма з них оперує німецький політолог Фріц В. Шарпф, який «у пошуках здатності політики вирішувати проблеми» розвинув концепцію «actor-centered institutionalism». Цей підхід поєднує аналіз інституцій з мотиваціями конкретних політичних акторів. Політолог глибоко дослідив проблеми багаторівневого управління в ЄС, підкресливши, як інституційні механізми обмежують або розширюють можливості політичної дії. Його ідеї про «негативну» та «позитивну інтеграцію» допомагають зрозуміти баланс між лібералізацією ринків і соціальною політикою в Є. С. Дослідження Ф. Шарпфа демонструють, що асиметрія між «output legitimacy» та «input legitimacy» ЄС створює перманентний потенціал кризовості [10]. У контексті цих наукових пошуків бачимо, як кризи в європейській політології часто пов'язують із

технократизацією політики та дефіцитом демократичного представництва на наднаціональному рівні.

Провідна дослідниця теорії дискурсивного інституціоналізму, американська політологиня, яка тривалий час вивчає кризи, працюючи у європейських університетах, В. А. Шмідт також акцентує на сучасному розумінні політичної легітимності — у її зв'язку з демократичною відповідальністю та процесами європейського врядування. Це вчення демонструє асиметричні лінії у компетенціях і можливостях різних рівнів влади ЄС, а відтак налаштовує ще детальніше аналізувати потенційні форми та прояви «керованої нестабільності» — характерної та незмінної якості європейської політики. Криза, на думку професорки, є не лише матеріальним явищем, а й політичним наративом. В. Шмідт доводить, що саме інтерпретація подій як «кризи» визначає можливі політичні рішення та формує рамки легітимності реформ [4]. Таким чином, криза постає процесом виробництва політичного сенсу.

У цьому зв'язку важливо не тільки те, що є кризою, але й те, як ми цю кризову ситуацію називаємо / визначаємо / визнаємо. Зокрема у сучасній європейській літературі все частіше можна зустріти поняття «полікриза». Про явища перманентної кризи та/або полікризи в Європі найчастіше говорять через взаємозв'язок та нашарування економічних, політичних, безпекових, екологічних, культурних, соціальних і інших потрясінь. Водночас поняття полікризи досить «розмите», дещо узагальнене, воно застосовується: і до інституційної архітектури ЄС, і до спроможностей Європи розвивати ефективне управління, і до демократичної легітимності крихких інституцій, і до перспектив подальшої інтеграційної траєкторії тощо [11, с. 26]. Цей високий рівень абстрагування концептів цінний у політико-філософському та мобілізаційному сенсі, але у практиці прийняття політичних рішень і стратегування програм потребує конкретизації та уточнення.

Значний внесок у розуміння кризових процесів здійснили партологи. Один із них — ірландський політолог Пітер Мейр досить детально пояснив природу партійних демократій та їхні труднощі, використовуючи для цього сучасні порівняльні вчення про ідентичність, політичну конкуренцію, електоральні процеси. Знаковою для розуміння критичних подій в політиці ЄС стала робота «Панування над порожнечою: спустошення західної демократії». На думку автора та його численних сучасних однодумців, партії, що колись були каналами участі громадян у політиці, поступово перетворюються на «картельні партії», інституції, зорієнтовані на управління державою, а не на презентацію інтересів виборців. Вчений описував «спустошення» демократичного простору — розрив між політичними елітами та громадянами, що призводить до кризи довіри та зниження участі

у виборах [12]. Ці дослідження поєднували емпіричну базу аналізу партійних систем із ширшими теоретичними висновками про розвиток/згортання демократії в Європі. Такі концепції глибоко вплинули на дослідження партійної організації, електоральної поведінки та ширше — на вивчення перспектив європейської інтеграції.

Сучасна європейська політологія також переосмислює нормативний вимір кризи. У межах теорій деліберативної демократії криза трактується як наслідок комунікативних дисфункцій, деякий лінгвістичний поворот у публічній сфері. У цьому зв'язку перечитуємо науковий доробок німецький соціального філософа, провідного представника другого покоління Франкфуртської школи критичної теорії Юргена Габермаса. Один із найвпливовіших мислителів післявоєнної Європи (поруч із М. Фуко та Х. Арендт), він зміщує аналітичний фокус із інституцій на якість політичної комунікації. Теорії Ю. Габермаса продемонстрували тісний зв'язок між дослідженнями кризи у політичній філософії, комунікаційних науках і соціальній теорії; він послідовно виступає проти націоналізму, закликає до постнаціонального «конституційного патріотизму» та підтримує ідею спільної європейської публічної сфери. В одному зі своїх останніх досліджень Ю. Габермас пише, що наразі саме цифровізація медіа вплинула на публічні комунікації та демократичну політику в усьому світі (хоча більшість описаних ним кейсів взяті з політичної комунікації Європи та США). Він переглядає основні принципи своєї деліберативної теорії демократії саме під впливом нещодавніх глобальних криз: зміна клімату, пандемія COVID-19, піднесення неоліберального капіталізму, зростання соціальної нерівності, культурний тиск імміграції, зростання правого популізму, постправа, повсюдне падіння довіри до новин та науки [13].

Визнаний критик авторитаризму, Ю. Габермас великою мірою впливає на сучасні інтелектуальні дебати про демократію, права людини, роль розуму в сучасній Європі. Ці ідеї у дечому доповнюють соціально-економічну теорію В. Штрека (впливового коментатора для європейських та глобальних лівоцентричних інтелектуалів), який із марксистською критичної традиції попереджає про «кінець капіталізму» та нові глобальні кризи й конфлікти, критикує економічну архітектуру ЄС як інструмент неоліберального примусу та підтримує модель «повернення суверенітету» саме для соціально орієнтованих національних держав [12]. Позиції, Ю. Габермаса зокрема щодо сучасних воєн і конфліктів, також часто викликають дискусії та критику, однак комунікативний аналіз суспільно-політичних криз постійно отримує додаткові аргументи та посилює винятково економічний погляд на проблеми гармонізації та інституціоналізації життя сучасних суспільств.

Окремий напрям досліджень пов'язує кризові процеси з трансформацією державності та багаторівневого врядування в умовах безпекових

загроз і викликів. У межах підходу multi-level governance криза розглядається як наслідок розмивання суверенітету та перерозподілу компетенцій між локальним, національним і наднаціональним рівнями. Багаторівневий аналіз врядування однак постійно переглядається під впливом зовнішньої (не)гібридної агресії. Тому в безпековому вимірі криза означає повернення геополітики до європейського політичного порядку.

Повномасштабна війна Росії проти України актуалізувала концепції стратегічної автономії, стійкості та сек'юритизації, що активно розробляються в дослідницьких програмах, наприклад, Stockholm International Peace Research Institute та European Union Institute for Security Studies. У цих центрах внутрішні європейські кризові процеси не осмислюються окремо від глобального порядку денного, навпаки — зовнішня загроза бачиться визначальним чинником труднощів всередині Є. С. Міжнародна стабільність розглядається у тісному зв'язку з проблемами безпеки людини, а дослідження кризи не реалістичні без системних досліджень інструментів відновлення миру у світі [14].

Отже, аналітики переходять від діагностики до пошуку виходів із кризи: «Здатність Європи стримувати агресію залежить від наявності сильних та добре оснащених військових сил. Але стримування — це більше, ніж просто сила. Здатність швидко розгортати сили на передовій держав-членів у кризовій ситуації може виявитися вирішальною в розрахунках противника щодо того, чи варто атакувати. Це особливо важливо в країнах Балтії, де невеликі контингенти повинні швидко отримувати підкріплення з інших частин Європи та з-за Атлантики. Також і в умовах конфлікту, спроможність європейців постачати свої військові сили матиме вирішальне значення для визначення того, чи зможуть вони продовжувати ефективно боротися» [15]. Відтак провідні аналітичні центри Європи вже сьогодні розробляють стратегії військової протидії ворогу та акцентують на потенціалі солідарності ЄС перед зовнішніми загрозами. Сутність кризи переосмислюється під впливом безпекових чинників, розглядається у розрізі зіткнення цивілізацій та їх цінностей.

Аналіз тематичних джерел дозволяє узагальнити та спробувати сформулювати сучасне визначення. Суспільно-політична криза сучасності — це структурно зумовлений, багаторівневий і часово протяжний у часі процес порушення зав'язків між соціальними структурами, політичними інститутами, механізмами легітимації влади, який проявляється у зниженні інституційної ефективності, ерозії довіри, зростанні конфліктності, делегітимації процедур колективного прийняття рішень. На відміну від ситуативних потрясінь або короткочасних шоків, така криза не є лише реакцією на окрему подію (економічну, воєнну чи електоральну), а відображає накопичення системних дисбалансів, що охоплюють політичну репрезентацію, розподіл

ресурсів, безпековий порядок і публічну комунікацію. Водночас для західної політичної традиції у зв'язку з кризами не властиво концентруватися винятково на посиленні вразливостей, навпаки — кризи осмислюються невід'ємною частиною зростання та розвитку євроінтеграційного проєкту.

Висновки

У результаті систематизації сучасних європейських теоретичних підходів встановлено, що поняття «криза» функціонує щонайменше у трьох аналітичних підходах: як подія (event, що потребує івент-аналізу причинно-наслідкових зв'язків), як процес (process, що визначає необхідність системних досліджень із постійним повторенням і виходом на конкретні інструменти вирішення проблем) і як структурний стан (condition, що орієнтує на структурно-функціональне діагностування). У першому випадку криза мислиться як короткотривалий шок, у другому — як тривала динаміка інституційних змін, у третьому — як характеристика пізньомодерного політичного порядку денного. Відсутність чіткого розмежування між цими рівнями часто призводить до концептуальної розмитості в емпіричних дослідженнях.

З позицій політичної соціології кризи пов'язуються з трансформацією соціальної структури та ерозією класичних форм політичної репрезентації. Дослідження показують, що послаблення партійних систем, посилення великих корпорацій, соціальних медіа і цифрових інструментів політики, а відтак зростання політичної апатії у широких масах є проявами довготривалої кризи представницької демократії. У численних публікаціях кризові суспільно-політичні явища вимірюються суспільними настроями, до яких окрім радикального невдоволення також відносять і скептичні погляди.

Акцентовано, що в сучасній європейській політології відбувається зміщення фокусу з причин кризи на її управління (crisis governance). Однак кризове управління не завжди дає ефективні результати, отже, рамку варто розширювати. Аналіз досліджень показує: увага концентрується на механізмах координації рішень у багаторівневих системах, зокрема в ЄС, де асиметрія компетенцій створює специфічні форми «керованої нестабільності». Це засвідчує перехід від нормативного дискурсу про «занепад демократії» до прагматичного аналізу адаптивності політичних інститутів.

Виявлено, що криза дедалі частіше розглядається як ресурс політичної мобілізації та інструмент стратегічної комунікації. У цьому вимірі криза є не лише об'єктивною реальністю, а й політичним конструктом, що формується через медіа, експертні дискурси, лідерів думок, урядові наративи тощо. Такий підхід дозволяє інтегрувати інструменти політичної лінгвістики та аналізу політичної комунікації в дослідження соціально-політичних трансформацій.

Окремим результатом стало виокремлення кореляції між кризовими процесами та трансформацією соціальної довіри. Емпіричні дослідження демонструють, що затяжні кризи супроводжуються падінням інституційної довіри та зростанням підтримки антисистемних акторів, авторитарного популізму загалом. Водночас у країнах із розвиненими механізмами соціального діалогу кризи можуть стимулювати консолідацію, а не фрагментацію.

У безпековому вимірі встановлено, що війна Росії проти України змінила домінантну парадигму інтерпретації кризи в Європі: з економічно-інституційної на геополітичну та цивілізаційну. Це спричинило ревізію підходів до стратегічної автономії, оборонної інтеграції та енергетичної політики, а також посилило інтерес до концептів резильєнтності та сек'юритизації як ключових категорій аналізу провідними європейськими центрами аналітики.

Узагальнюючи, дослідження показало, що сучасна європейська політологія рухається до інтегративної моделі аналізу криз, яка поєднує інституційний, соціальний, безпековий, дискурсивний підходи. Кризові соціально-політичні процеси розглядаються не як відхилення від «нормального» стану системи, а як механізм її постійної реконфігурації. Це відкриває перспективи для розробки нових методологічних інструментів порівняльного аналізу трансформацій у Європі та країнах-кандидатах на вступ до Є. С.

Список посилань

1. Crouch, C. (2020). *Post-Democracy after the Crises*. Polity. 200 p.
2. Streeck, Wolfgang. (2024). *Taking Back Control? States and State Systems After Globalism*. Verso, London. 416 p.
3. Schmidt, Vivien A. (2026). Boston University Frederick S. Pardee School of Global Studies. <https://www.bu.edu/pardeeschool/profile/vivien-a-schmidt/>
4. Schmidt, Vivien A. (2020). *Europe's Crisis of Legitimacy: Governing by Rules and Ruling by Numbers in the Eurozone*. Oxford University Press. 358 p.
5. Mudde, Cas. (2019). *The Far Right Today*. Cambridge : Polity Press. 160 p.
6. Müller, Jan-Werner (2016). *What Is Populism?* University of Pennsylvania Press. 136 p.
7. Capoccia, G. & Kelemen, R. (2007). *The Study of Critical Junctures: Theory, Narrative, and Counterfactuals in Historical Institutionalism*. *World Politics*. 59(3). Pp. 341–369. doi:10.1017/S0043887100020852

-
8. Kelemen, R. D. (2023). The European Union's Main Democratic Deficits in Comparative Perspective. In: Bremberg N, Norman L, eds. *Dilemmas of European Democracy: New Perspectives on Democratic Politics in the European Union*. Edinburgh University Press. Pp.181-194.
 9. Дрогозюк, М. (2025). Євроскептичні наративи Вишеградської четвірки щодо майбутнього Європейського Союзу: порівняльний дискурс-аналіз. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. 17. С. 280-294. <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2025.17.280-294>
 10. Hepp, A. & Schmidt, S. K. (2017). *Auf der Suche nach der Problemlösungsfähigkeit der Politik* Fritz W. Scharpf im Gespräch. Campus Verlag Frankfurt/New York. 275 s.
 11. Воляннюк О., Гуменюк, І. (2025). Полікриза та відновлення громад: переосмислення європейських досвідів для України. Регіональні студії. ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 43. С. 24-29. <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2025.43.3>
 12. Mair, P. (2013). *Ruling The Void: The Hollowing Of Western Democracy*. Verso Books, New York and London. 208 p.
 13. Habermas, J. (2023). A new structural transformation of the public sphere and deliberative politics (C. Cronin, Trans.). Polity.
 14. СІПРІ 2023: Щорічник: озброєння, роззброєння та міжнародна безпека. (2024). Пер. з англ. / Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Гол. ред. Др. Іен Дейвіс. Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О. Разумкова; К.: Заповіт, 662 с.
 15. Scazzieri, Luigi. (2025, 23 October). The road to readiness: How the EU can strengthen military mobility. European Union Institute for Security Studies. <https://www.iss.europa.eu/publications/briefs/road-readiness-how-eu-can-strengthen-military-mobility>

References

1. Crouch, Colin. (2020). *Post-Democracy after the Crises*. Polity. 200 p.
2. Streeck, Wolfgang. (2024). *Taking Back Control? States and State Systems After Globalism*. Verso, London. 416 p.
3. Schmidt, Vivien, A. (2026). Boston University Frederick S. Pardee School of Global Studies. <https://www.bu.edu/pardeeschool/profile/vivien-a-schmidt/>
4. Schmidt, Vivien A. (2020). *Europe's Crisis of Legitimacy: Governing by Rules and Ruling by Numbers in the Eurozone*. Oxford University Press. 358 p.
5. Mudde, Cas. (2019). *The Far Right Today*. Cambridge : Polity Press. 160 p.

6. Müller, Jan-Werner (2016). *What Is Populism?* University of Pennsylvania Press. 136 p.
7. Capoccia, G. & Kelemen, R. (2007). *The Study of Critical Junctures: Theory, Narrative, and Counterfactuals in Historical Institutionalism*. *World Politics*. 59(3). Pp. 341–369. doi:10.1017/S0043887100020852
8. Kelemen, R. D. (2023). *The European Union's Main Democratic Deficits in Comparative Perspective*. In: Bremberg N, Norman L, eds. *Dilemmas of European Democracy: New Perspectives on Democratic Politics in the European Union*. Edinburgh University Press. Pp.181-194.
9. Drohoziuk, M. (2025). Yevroskeptychni naratyvy Vyshehradskoi chetvirky shchodo maibutnoho Yevropeiskoho Soiuzu: porivnialnyi dyskurs-analiz [Euroseptic Narratives of the Visegrad Four on the Future of the European Union: A Comparative Discourse Analysis]. *Mediaforum: analityka, prohnozy, informatsiinyi menedzhment* (Mediaforum: Analytics, Forecasts, Information Management), 17, 280-294.
10. Hepp, A. & Schmidt, S. K. (2017). *Auf der Suche nach der Problemlösungsfähigkeit der Politik Fritz W. Scharpf im Gespräch*. Campus Verlag Frankfurt/New York. 275 s.
11. Volianiuk, O. & Humeniuk, I. (2025). Polikryza ta vidnovlennia hromad: pereosmyslennia yevropeiskykh dosvidiv dlia Ukrainy [Polycrisis and Community Recovery: Rethinking European Experiences for Ukraine]. *Rehionalni studii* (Regional Studies). DVNZ “Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet”, 43, 24–29. <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2025.43.3>
12. Mair, Peter (2013). *Ruling The Void: The Hollowing Of Western Democracy*. Verso Books, New York and London. 208 p.
13. Habermas, J. (2023). *A new structural transformation of the public sphere and deliberative politics* (C. Cronin, Trans.). Polity.
14. Stockholmskyi mizhnarodnyi instytut doslidzhennia myru (SIPRI). (2024). *SIPRI 2023: Shchorichnyk: Ozbroiennia, rozzbroiennia ta mizhnarodna bezpeka* [SIPRI 2023: Yearbook: Armaments, Disarmament and International Security]. Per. z anhl. Hol. red. Dr. Ian Devis. *Ukrainskyi tsentr ekonomichnykh i politychnykh doslidzhen im. O. Razumkova*. Kyiv: Zapovit. 662 p.
15. Scazzieri, Luigi. (2025, 23 October). *The road to readiness: How the EU can strengthen military mobility*. European Union Institute for Security Studies. <https://www.iss.europa.eu/publications/briefs/road-readiness-how-eu-can-strengthen-military-mobility>

Ivan Humeniuk

*PhD student at the Department of Political Science
Ukrainian Drahomanov State University (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0009-0001-3903-3438>
e-mail: ivangumeniuk@gmail.com*

SOCIO-POLITICAL CRISIS IN THE FOCUS OF MODERN WESTERN POLITICAL SCIENCE

Abstract

The article provides a comprehensive theoretical and methodological analysis of crisis socio-political processes within the framework of their interpretation in contemporary European political science. The findings substantiate that the contemporary socio-political crisis is multidimensional in nature and manifests not only through economic or security shocks, but also through a systemic mismatch between citizens' expectations and the institutional capacity of states and supranational structures. It is demonstrated that in European political science crisis is increasingly viewed not as an exceptional condition of decline, but as an indicator of structural reconfiguration and adaptation of political systems to new circumstances. Particular attention is devoted to the interaction of internal and external crisis-generating factors, including war, digital transformation, and information polarization. The study argues that crisis may simultaneously function as a factor of destabilization and as a catalyst for institutional renewal.

The conclusions emphasize that for Ukraine crisis processes possess not only a destructive dimension but also a mobilizing potential, contributing to the consolidation of the political nation and the reconsideration of statehood models. For Europe, contemporary crises necessitate a reassessment of democratic governance mechanisms, the balance between national sovereignty and supranational coordination, and the strengthening of strategic autonomy. The proposed integrated definition of socio-political crisis makes it possible to move beyond simplified interpretations and to conceptualize crisis as a phase of dynamic transformation of political systems. The results of the study may

be applied in further theoretical research and empirical analyses of democratic resilience and institutional adaptation.

Keywords: socio-political crisis; legitimacy; democratic transformation; institutional capacity; EU political stability; European integration; security challenges; contemporary political science.

Надійшла до редакції/ Received: 24.02.2026

Прорецензовано/ Revised: 11.03.2026

Прийнято до друку/ Accepted: 24.04.2026